

יצחק לאור

חוב של כבוד

בראש השנה, סתיו 1994, פירסמתי ב"תרבות וספרות" של "הארץ" מסה בשם "הלשון הקרועה". אחר כך הרחבתי אותה וקראתי לה "אנו כותבים אותך מולדת" (כך גם הופיעה בספר שנשא שם זה, בהוצאת הקיבוץ המאוחד, 1995). בין היתר כתבתי במסה:

ההתעלמות ממה שקבור תחת הנוף... נהיה עכשיו חלק מן הנראטיב הלאומי החדש, הבנוי בעזרת ציור רקע צבעוני. מה שקרוי "דור המדינה" לא צריך עוד להישפט על ידי מה שה"דור" הזה אמר על עצמו. נכון שחבריו העזו להתרגש שוב מקריאה בעגנון, לעומת הבוגרים מהם, שקראו את "אנשי פנפילוב", אבל באשר לנכונות לשרת את הקולקטיב, לא זו בלבד שלא מרדו, אלא היו עוד יותר צייתנים, המירו את הנאמנות לתנועה של מוסיון, או לתנועה של שמיר, או של מגד, בנאמנות למדינה של "כולנו".
(אנו כותבים אותך מולדת, "עמ' 158)

על פני עמודים רבים ניתחתי את האופן שבו השתתפה הספרות העברית במחיקת העבר הפלסטיני של הארץ. להוציא את "ח'רבת חזעה", מאת ס. יזהר, נובלה שהתפרסמה ב-1949, לקראת סוף המלחמה, ובעצם היתה מעין סוף של פרק ספרותי בחיים שלפני-המדינה, שיתפה הספרות העברית פעולה עם המפעל הגדול של בן-גוריון: מחיקה גמורה של העבר ובניית מרחב חדש, אליו מגיעים הערכים מבחוץ. אם הם נמצאים כאן, אין להם יכולת לדבר, כי לשונם קוצצה, וכאשר הם מדברים, עליהם לצטט את ביאליק או ללכת לקונצרט של התזמורת הפילהרמונית. המסה עוררה אז זעם. פרופ' גרשון שקד פירסם איזו תגובה ב"אלפיים" וליגלג על מה שכתבתי באמצעות הכותרת "אחר" (לגלוג מבוכלל ופאתטי על המאמץ לחשוב על האחר, סימפטומטי לקולוניאליזם הישראלי ולדובריו, קורבנות שואה או ילידי הארץ). הגיעו גם תגובות אחרות. חלקן באו לידי ביטוי כבר בספר המסות עצמו, ורק אחת השתתה, משום שלא ידעתי מה בדיוק לעשות בה. היא ליוותה גזיר עיתון ישן מ"תרבות וספרות" של "הארץ", 25.4.1958, ובו סיפור ששם מחברו לא הופיע מעליו. לגזיר צורף מכתב כתוב במכונת כתיבה. הנה חלקו הגדול:

קופנהאגן 22.9.1994

למר יצחק לאור, שלום רב.

לוטה סיפור על גירושם של תושבי העיר בית שאן, פרשה שהייתי עד לה וכתבתי אודותיה מספר סיפורים שנותרו קבורים בדפי מוספים לספרות. הסיפור "חלקת שדה" פורסם ב"הארץ" שערך תחרות ספרותית לרגל יובל 10 שנים להכרזת המדינה. ייתכן כי בנימין תמוז ביקש להראות את צידה השני של החגיגה.

משום מה הושמט מן הסיפור שם מחברו. מעריך כי תמצא בו עניין. סיפור בעניין גירוש תושבי בית שאן פורסם ב"על המשמר" ב-13 אוקטובר 1961. שני הסיפורים נכתבו בקיבוץ חמדיה בשנת 1949, כשנה לאחר הגירוש שהפך לי לטראומה [...]

אליהו זהבי

זהבי היה שליח "הארץ" לסקנדינביה משך שנים רבות ומשם גם שידר ל"קול ישראל". יכול להיות שסיפורו ראוי היה לעריכה כלשהי, אבל ברור גם שהיה ראוי לפרס (ובשום פנים ואופן לא מובן כיצד הושמט שם המחבר, אשר זכה בפרס השני בתחרות לכבוד שנת העשור).

ברור לי גם שהסיפור הזה מצביע על "האופציה האחרת" בפרוזה העברית, זו שלא התפתחה, ועליה כיסה מה שקרוי "דור המדינה", על האסתטיקה והאידיאולוגיה שלו, זו שהסתתרה תמיד בתור "לא אידיאולוגית". ברור שהסיפור של זהבי נשאר מחוץ לשיח המתגבש, ה"לא פוליטי". ואולם, אפשר להוסיף עוד נקודות לדיון על הסיפור מכיוון זה. זהבי נולד בעיר עזה ב-1923. באירועי הדמים של 1929, ראשיתו של הסכסוך בין הילידים למתיישבים, ברחה משפחתו ביחד עם הקהילה היהודית הקטנה שחיה בעיר עזה לאלכסנדריה. אין לזיכרונות הללו זכר בסיפור. מדוע? מן הסתם בשל גבולותיו של השיח. כלומר, גם הסיפור הזה היה חלק משיח כלשהו, כזה שיזהר, מן הסתם, היה נציגו הבולט, עד שגם הוא נבלע בתוך מה שנקרא "ספרות דור המדינה".

את "אנו כותבים אותך מולדת" כתבתי משום שקיוויתי לתת כלים לחוקרי ספרות לכתוב על השתיקה וההשתקה. יכול להיות שהייתי תמים. ובכל זאת, אני מציע שוב: אפשר שחיפוש קדחתי במוספי הספרות של העשור הראשון, ובכל מיני כתיבי עת ספרותיים, יוכל להעלות עוד עדויות, כמו זו הנזעמת המובאת כאן כלשונה, כמו שהתפרסמה ב"הארץ", לכבוד יום העצמאות העשירי למדינת ישראל. אליהו זהבי הרי לא היה היחיד בתוך השמאל הציוני שלא הבין בעיצומה של המלחמה כיצד נגזר דינם של הפלאחים העניים לפנות את מקומם, ורק לאחר מעשה הבין כי היה שותף לפשע.

אליהו זהבי נפטר בקופנהאגן ב-2006. הסיפור המתפרסם כאן הוא חוב של כבוד, המוחזר מקץ חמישים שנה.